

«ВЕРТЕП-2» ЯК ДОКУМЕНТ ЕПОХИ І УРОК ІСТОРІЇ¹

(Громяк Роман. Вертеп-2, або У хащах влади. Спогад-роздум. – Тернопіль: Збруч, 1995. – 286 с.)

«Для мене новина — Ваш неабиякий художньо-публіцистичний хист. Я можу бути солідарним не з усіма Вашими тезами і поглядами, та все ж щиро вважаю вихід цих мемуарних нотаток явищем цікавим і корисним у нашому літературному сьогоденні».

З листа Леоніда Новиченка, академіка НАН до Романа Гром'яка

«Мемуари дуже влучно названі, читаються, принаймні мною, як роман, хоча автор про сюжетні колізії і не дбав, та вони самі створювались в ці бурхливі дні щоденно».

Степан Крижанівський, професор, письменник

Поява «Вертепу-2» викликала широкий читацький резонанс, однак критичних відгуків у пресі було небагато. Це не тільки насторожувало, а й обурювало. Чому видання такого потужного калібру і небуденного характеру випало з поля зору нашої «всевидящої» фахової критики? І це в той час, коли набагато слабші книги гучно рекламуються і широко пропагуються. Втім, «Вертеп» з тих винятково рідкісних і цікавих видань, які реклами не потребують і самотужки знаходять стежку до читацьких сердець.

Маю сталі переконання, що про книгу писатимуть ще не раз, розглядатимуть її під різними кутами зору і з різних позицій, про неї сперечатимуться, на неї посилатимуться, як на документ епохи. Бо так завжди буває, що дискусія, народжена в читацькому середовищі, вихлюпується на сторінки часописів і газет, шукає логічного завершення в друкованому слові. Зрештою, завжди потрібен час, щоб осмислити твори непроминальні, віхові, фундаментальні. Друга книга «Вертепу», як і перша, стає, на мій погляд, в один художньо-естетичний ряд з такими непересічними книгами останнього часу, як «Благослови, душе моя, Господа» Романа Іваничука, «Президент» Валентина Чемериса, «Блудні сини України» Євгена Сверстюка...

«У хащах влади», звичайно ж, слід розглядати як політологічну і документально-мемуарну річ, співставляючи написане з дійсними фактами та їх наслідками, що вражали нашу уяву у середині 90-х років дужче, ніж будь-які домисли і фантазії. Поговорити є про що, і предмет розмови цікавий, навіть дражливий. І все ж мені хотілося б поглянути на книгу з дещо іншого ракурсу і відповісти на питання, які можуть видатися мало дотичними до її змісту, а саме: наскільки важливо було для автора і кожного, хто запричастився політичною боротьбою, пройти через цю вертепну хлань? Чи очисна вона, чи згубна для душі?

Друге питання, гадаю, особливих розмислів не викликає. Бо хто жертвує собою заради інших, звалює на плечі громадський тягар, не може не порятувати душу. І все ж гостре, як меч, питання нависає над нами: чи не зробили ми крок вперед, а два назад, роз-

¹ Вільне життя. – 19 березня 1996 року.

кутурхавши міжусобиці, партійну ворожнечу і міжконфесійне протистояння? Роман Гром'як зізнається, що «свої» завжди били дошкульніше, ніж вороги, замасковані прихильники ранили душу глибше, ніж одверті опоненти. Ось де він, як на мене, ключ до всіх розгадок і невдач. Не маємо стабільної суспільної ситуації і міцної держави не тому, що зовнішні вороги такі підступні й лукаві. Ніхто не може нав'язати народові свою лиху волю, якщо він цього не захоче. Усі наші біди в нас самих. Якась непоборна хвороблива потреба живе в кожній українській душі — ненавидіти ближнього свого більше, ніж одвертого ворога. А відсутність єдності — це той шлях, що веде до одного — реставрації тоталітарного режиму. Бо що залишається робити з розжохканим і розділеним на ворожі табори народом, як не приборкати його?!

Від «Вертепу» віє сумом, тривогою і якоюсь аж пекучою печаллю. Читати його важко і боляче. Це історія нашої втрати, епопея політичної поразки, анатомована безжалісним різцем мудрого аналітика. І разом з тим — це навчальний посібник з історії, суспільствознавства і політології. Вчитися є на чому і вчитися є чому. Та все питання в тому, чи ми бажаємо цього, чи ми здатні твердо проаналізувати допущені помилки, щоб не повторити їх у майбутньому? Віриться в це вельми неохоче.

З дивовижною подібністю наша історія повторюється знову і знову, і ми у вертепному дійстві губимо безцінний діамант свободи. Нічого не навчили нас «Чорні рядки» Андрія Чайковського, «Відродження нації» Володимира Винниченка, сповідальні й потужно-пророчі книги Дмитра Донцова, Юрія Липи і Ярослава Стецька, то мало надії на те, що зуміємо піднятися вище, ставши на ще одну сходинку «Вертепу», зуміємо порозумнішати, проаналізувавши не чужі, а власні помилки... Але надія, як відомо, завжди помирає останньою.

ДАВНЄ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО¹

(Роман Гром'як. Давнє і сучасне. Вибрані статті з літературознавства. — Тернопіль: Лілея, 1997. — 272 с.)

Творчість Романа Гром'яка, як, власне, і сама його постать — у контексті політичному, суспільно-культурному — спонукують до глибоких розмислів. Адже Р.Гром'як давно став частинкою нашої історії. Інша річ, яка це історія (як і колись, сьогодні читати її без брому неможливо). Але говорити хочеться не про це, а про Гром'яка-науковця, точніше, його останню в часі книгу.

Підсумовуючи зроблене за сорок років, вчений зізнається: «Як для селянського сина, що самотужки пробився в інший світ, начебто зроблено чимало. Але задоволення — мінімальне, резонанс від зробленого — негучний...».

Оцінка виважена і скромна, але чи точна? Думаю про те, чи багато сьогодні можемо назвати вчених, яких би можна було поставити поруч з Романом Гром'яком? Переконали, що тут вистачить пальців рук — В.Фащенко, І.Дзюба, М.Льницький, Г.Сивокінь, Є.Сверстюк... долучимо до них ще діаспорних Ю.Шевельова-Шереха, М.Мушинку, Г.Костюка — і на цьому перелік закінчиться. Звичайно, це вчені різної величини: одні з них купаються в «промінні слави», інші — ні. Але спільне, що об'єднує їх і дозволяє вишикувати в один ряд, не погіршивши супроти істини, — академізм, глибока і всебічна ерудиція та, безперечно, дослідницький талант. Поєднання рідкісне, що в усі часи розці-

¹ Вільне життя. — 18 квітня 1997 року.